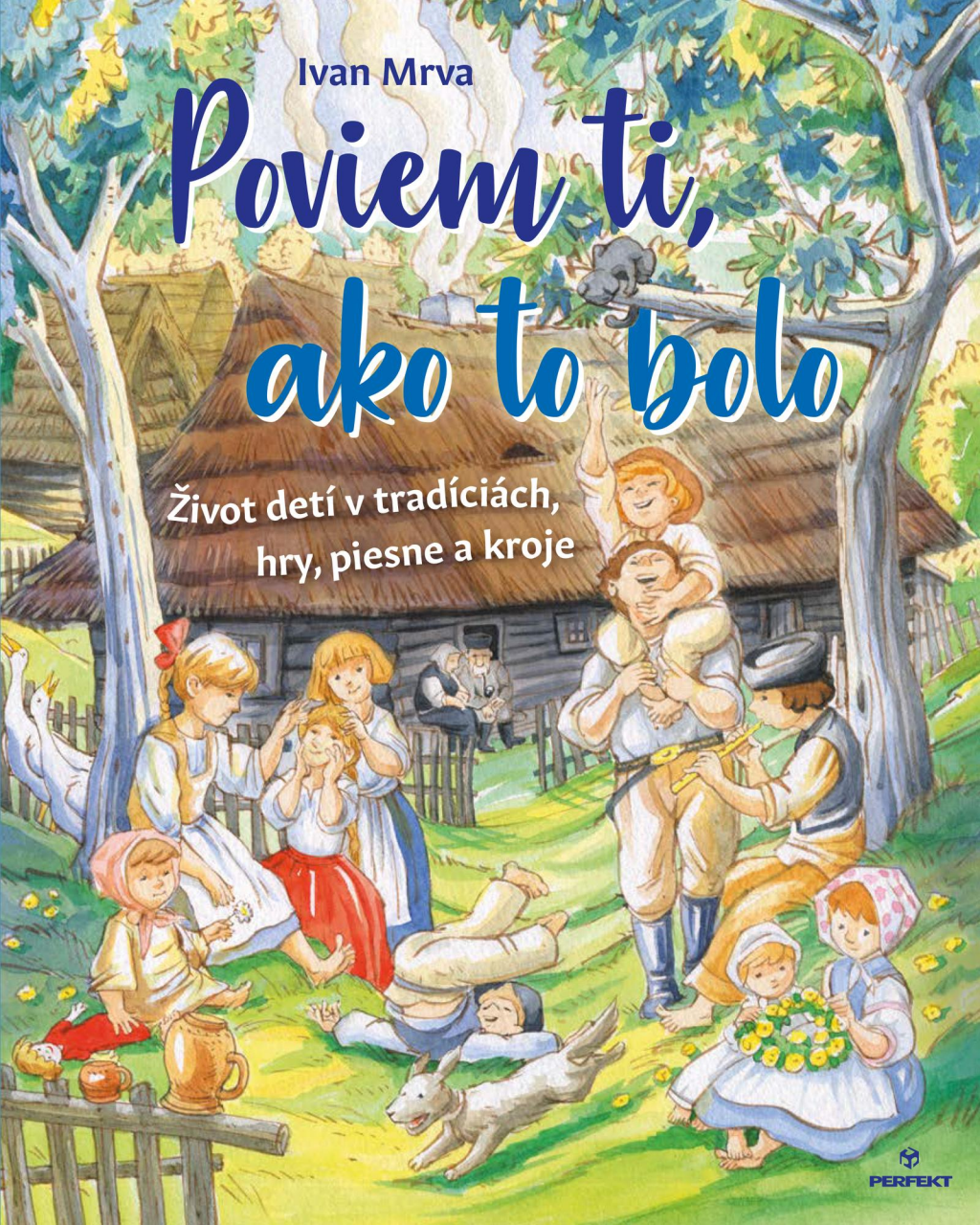

Ivan Mrva

Poviem ti, ako to bolo

Život detí v tradíciách,
hry, piesne a kroje

Poviem ti, ako to bolo

Život detí v tradíciách,
hry, piesne a kroje

Ivan Mrva

Poviem ti, ako to bolo

Život detí v tradíciách,
hry, piesne a kroje

Ilustrovali Štefan Cpin
a Miroslav Regitko

PERFEKT

Zabudnutý svet slovenských detí

Za posledných stopäťdesiat rokov sa na Slovensku zmenil život celej spoločnosti oveľa viac ako za celé dve predchádzajúce tisícročia. Po roku 1870 sa u nás začala revolúcia v doprave. Tridsať rokov stačilo na to, aby Slovensko obkolesila hustá železničná sieť. Kým v prvých desaťročiach 19. storočia cesta zo Žiliny do Bratislavy na sedliackom voze trvala päť dní, na konci storočia rýchlik skrátil čas na necelé tri hodiny. Doprava sa neobyčajne zrýchlila a rovnako aj množstvo prepraveného tovaru. Bol to základ priemyselného rozvoja, ktorý nazývame aj priemyselnou revolúciou. Na okrajoch väčších miest rástli fabriky a dymiace komíny. Továrnska výroba znamenala koniec tradičných remesiel. Oblečenie, obuv, nábytok aj riady výrazne zlacneli, pretože stroje vyrobili za rovnaký čas viac tovaru ako ľudské ruky. Začalo sa sťahovanie z dedín do miest za prácou. Parné stroje postupne nahradila elektrina a benzínové motory. Namiesto kónských povozov sa na cestách čoraz častejšie objavovali automobily a na oblohe prvé lietadlá. Najprv v mestách a potom aj na dedinách sa objavili prvé rádiá, neskôr televízory, pribúdali telefónne aparáty. Poľnohospodárska veľkovýroba utlmila tradičné roľníctvo, každodenná tvrdá práca na zdedenej pôde prestala byť nutnosťou. Mladšie generácie sa z dedín postupne sťahovali do miest, kde na sídliskách pribúdali veľké obytné bloky. Tento proces zmien trvajúci takmer storočie vyústil do zmeneného vzhladu miest i dedín. Mizli dedinské chalupy s malými oknami osadenými nízko nad zemou, pokryté slamenou či šindľovou strechou. Nahradili ich murované domy. Tradičné roľnícke dvory a humná sa zmenili na okrasné záhrady. Z dedín sa postupne vytrácali domáce zvieratá, ktoré pred storočím nechýbali na žiadnom gazdovstve. Kým v druhej polovici 19. storočia tvorili deti a mladí ľudia skoro 40 % všetkých obyvateľov, dnes ich je oveľa menej, a to nielen na dedinách, ale aj v mestách. Zároveň mizol aj starý a svojský spôsob života, ktorý sa po stáročia dedil z generácie na generáciu. Do zabudnutia upadli starodávne zvyky, obyčaje, prestal sa nosiť tradičný odev.

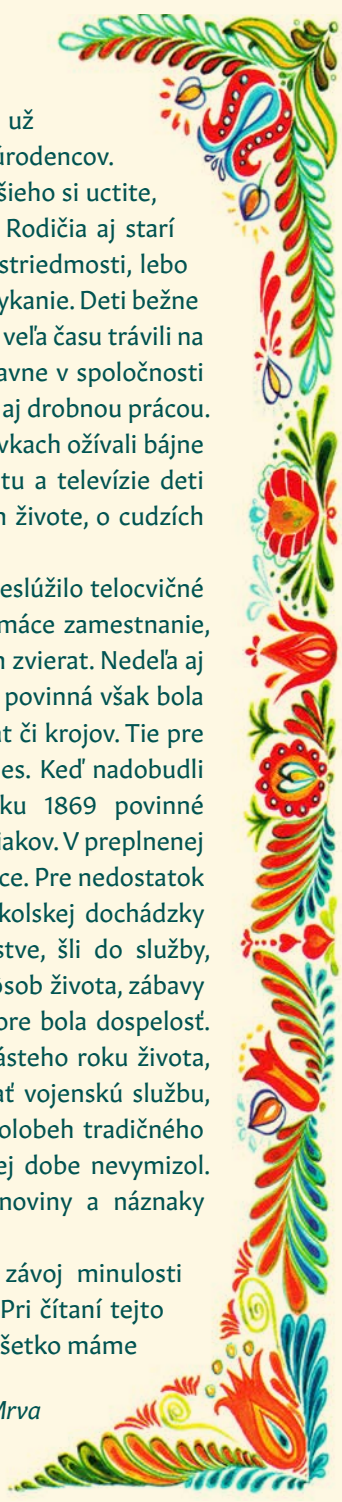
V tomto dnes už zabudnutom svete našich predkov sa rodili deti, veľa detí a už len málo vieme o ich živote. Sotva sa dozvedáme, čo všetko ich stretlo na ceste k dospelosti, ako rástli, ako museli pomáhať rodičom, ako sa vzdelávali, obliekali, s čím sa hrali a ako dospievali. Hoci bol ich život tvrdý, niekedy aj neúprosný, lebo taký bol aj údel dospelých v zápase o živobytie, i tak mal svoje čaro. Panovala voľnosť, družnosť a často aj bezstarostnosť.

Deti obyčajne vyrastali v početnom kolektíve rovesníkov a už v útlom veku dostali na starosť domáce zvieratá aj mladších súrodencov. Rodičia im často prízvukovali – múdrejšieho počúvajte, staršieho si uctite, poctivo pracujte a všetko ostatné na Pána Boha nechajte. Rodičia aj starí rodičia viedli svojich potomkov k sporivosti, skromnosti a striedmosti, lebo sami nemali na rozdávanie. Prejavom úcty k starším bolo aj vyknanie. Deti bežne vykali svojim rodičom, starým rodičom dokonca onikali. Deti veľa času trávili na lúkach a pasienkoch, neskôr aj na otcovej roli či v lese – hlavne v spoločnosti ďalších detí. Voľné chvíle si spestrovali spevom, rozprávaním aj drobnou prácou. Spev sprevádzala píšťalka a niekedy sa našli i gajdy. V rozprávkach oživali bájne bytosti – draci, strigy aj rôzne strašidlá. Namiesto internetu a televízie deti so zatajeným dychom počúvali rozprávanie dospelých o ich živote, o cudzích mestách i krajinách.

Na zvyšovanie sily, vrtkosti, rýchlosti a ohybnosti im neslúžilo telocvičné náradie a športy ako dnes, ale rôzne hry a nezriedka aj domáce zamestnanie, ako bolo nosenie vody, rúbanie dreva, opatrovanie domácich zvierat. Nedela aj cirkevné sviatky sa prísne dodržiavali, pracovať sa nesmelo, povinná však bola návšteva kostola. Rodičia deti vyobliekali do sviatočných šiat či krojov. Tie pre svoju pestrú výzdobu a jedinečnosť vzbudzujú obdiv aj dnes. Keď nadobudli predpísaný vek, k ostatným povinnostiam pribudlo roku 1869 povinné navštevovanie školy. Učiteľ mal nezriedka na starosti aj sto žiakov. V preplnenej triede často udržiaval disciplínu aj pomocou palice či trstenice. Pre nedostatok peňazí nemohli nadané deti ďalej študovať. Po skončení školskej dochádzky trvajúcej obvykle päť rokov zostali pripútaní pri gazdovstve, šli do služby, fabriky alebo na remeslo. Dorastajúcej mládeži sa menil spôsob života, zábavy i práce, chlapci začali mládenčiť a dievčatá dievčiť. Na obzore bola dospelosť. Dievčence pomýšľali na vydaj už pred dosiahnutím osemnásteho roku života, ale zdraví chlapci boli od roku 1868 povinní najprv vykonať vojenskú službu, až potom sa oženiť. Po svadbe prichádzali na svet deti a kolobeh tradičného života sa začal odznova, až kým v prichádzajúcej modernej dobe nevymizol. Zostali už len spomienky zachytené pamätníkmi, staré noviny a náznaky v rozprávkach, piesňach a detských hrách.

Každému dnes bude na úžitok podhaliť čarovný závoj minulosti a nazrieť do zabudnutého detského sveta našich predkov. Pri čítaní tejto knihy si snáď uvedomíme, ako pohodlne si dnes žijeme, čo všetko máme a naučíme sa nežiadať každú vec, na ktorú si spomenieme.

Ivan Mrva

Detí bolo viac ako starých ľudí

Vieš, že...

Až do polovice 20. storočia deti a mládež tvorili oveľa početnejšiu časť obyvateľstva ako ľudia vo vyššom veku.

XX
Manželstvo bez detí málo má potechy.
XX

Staré slovenské príslovie azda najlepšie vystihuje, akou dôležitou súčasťou v živote našich predkov boli deti. Aj dnes sú budúcnosťou rodiny a národa a inak tomu nebolo ani v minulosti.

Keď sa u nás zlepšila základná lekárska starostlivosť, ubudli choroby ako týfus, tuberkulóza, kiahne, červienka, záškrť. Nehrozili už ani epidémie cholery, ktoré mali na svedomí množstvo životov nemluvniat, detí

Obyvateľky
z Hradišťa

i mládeže. Ulice i dvory slovenských dedín a mestečiek zapíňali krdle veselého drobizgu. Na začiatku minulého storočia slovenský vidiek dýchal mladosťou, zato starých ľudí bolo oveľa menej. O to viac si ich však všetci vážili. Poznačení namáhavou prácou vlastných rúk a rôznymi neuhmi lúčili sa so životom po šesťdesiatke.

SLOVNÍČEK

Drobizg = malé deti alebo mláďatá

Pikoška

V roku 1910 mala Detva 7 339 obyvateľov. Ľudí starších ako 60-ročných žilo v obci 334. Detí do 10 rokov 2 710, detí vo veku 11-14 rokov 555. Detí mladších ako 15-ročných bolo v Detve 10-násobne viac ako ľudí starších ako 60 rokov. V tom istom roku žilo v Bratislave 30-tisíc ľudí mladších ako 20 rokov, občanov starších ako 60 bolo 5 900. Bratislava mala spolu 78-tisíc obyvateľov.

Očkovanie

Proti nebezpečným nákazlivým chorobám, ako boli čierne kiahne, sa deti mohli zaočkovať už v 18. storočí. V tejto oblasti drží Slovensko dokonca vedúce postavenie. Keď vypukla v meste nákaza, prešovský lekár Ján Adam Rayman ako prvý v Európe zaočkoval svoju dcéru proti kiahňam. V roku 1721 o tom napísal aj článok do vedeckého časopisu. Očkovanie bolo v Európe neznáme, ale od dávnych čias ho praktizovali v Gruzínsku a v ďalších kaukazských oblastiach, odkiaľ sa táto metóda prevencie rozšírila do Istanbulu v Turecku. Tu sa s ním zoznámili Briti a v roku 1722 v Londýne boli prvýkrát zaočkované deti lorda Worthleyho Montagna. Od začiatku 19. storočia aj vrchnosť v Uhorsku vyzývala rodičov, aby dali deti proti kiahňam zaočkovať, ale trvalo takmer sto rokov, kým ľud, najmä na dedinách, prekonal veľkú nedôveru k očkovaniu.

Pikoška

Na kiahne ochorela aj 24-ročná dcéra našej panovníčky Márie Terézie – Mária Alžbeta. Choroba jej tak znetvorila tvár, že nemohla pomýšľať na manželstvo, hoci bola považovaná za najkrajšie dieťa v rodine. Ďalšia dcéra Mária Johana vo veku 12 rokov tiež ochorela na kiahne a tesne pred Vianocami v roku 1762 zomrela. Rounako uzali kiahne život aj jej sestre Márii Jozefe v roku 1767, skôr ako mohla vstúpiť do stavu manželského s neapolským kráľom. Samotná Mária Terézia tiež ochorela na kiahne a jej život visel na vlásku, ale lekárom sa ju podarilo zachrániť. Jej tvár však ostala poznačená.

Dcéra Márie Terézie –
Mária Johana

Detské epidémie

Učiteľ zo slovenskej obce Petrovec v dnešnom Srbsku do novín Obzor 5. februára 1874 napísal: *Nebojíme sa hladu, len keby zdravotné pomery naše boli lepšie. Cholera nás obišla, ale rozšírili sa osýpky a to tak zhubne, že sme všetky školy museli na čas pozatvárať. Pochovávali sme aj desať detí denne. Náš obecný lekár hovorí, že všetky deti, ktoré pre osýpky doposiaľ umreli, neboli štepené.*

xxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxx

Dopisovateľ časopisu Obzor z Prievidze v januári 1877 napísal o epidémii detských chorôb, ktorej podľahlo množstvo detí na okolí: *Toto mimoriadne premenlivé počasie na zdravie zle pôsobí, mladí aj starí*

húfne zomierajú na osýpky a záškrt, a to tak, že v niektorých obciach už malých detí skoro nevidieť.

xxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxx

Podľa správ v časopise Obzor na jar roku 1877 panovalo chladné počasie, ktoré spôsobilo aj epidémiu záškrtu medzi deťmi a mnohé zomreli. Učiteľ z Bánoviec nad Bebravou v tejto súvislosti napísal: *Dlhotrvajúce chladné počasie hatí nám práce, v poli i pri dome. I zdravotný stav nie je veľmi prajný, lebo deti tu i na okolí mrú na osudný záškrt. Pán Boh nám len požehnaj v každom ohľade lepších časov.*

xxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxx

Zaspievajme si

Krásna, krásna

1. Krás - na, krás - na, kde si hús - ky pás - la?
Ni - že pán - skej lúč - ky, stra - ti - la pa - puč - ky.

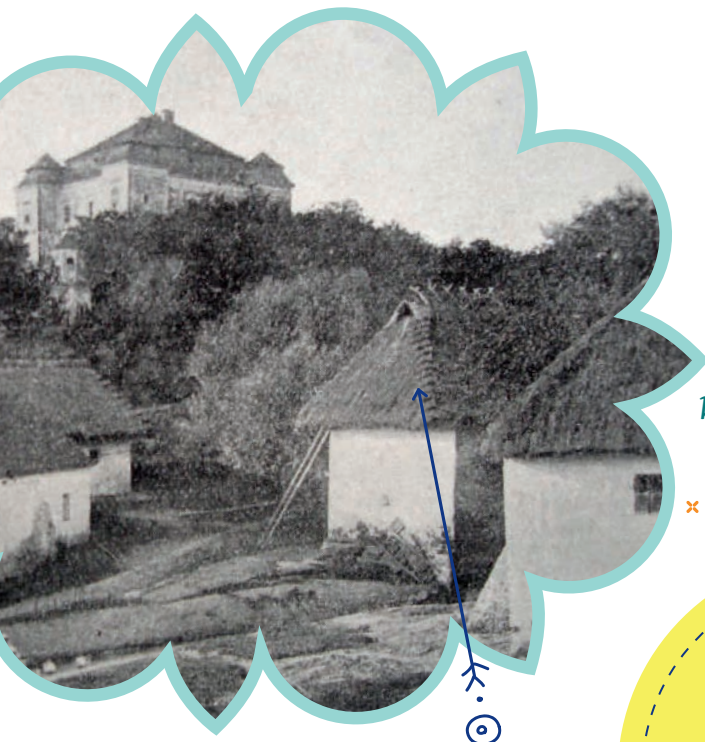
Ako ľudia žili?

XX

Aj deravá strecha lepšia ako žiadna.

XX

Prevažná väčšina Slovákov žila na dedinách, v osadách, ba aj na osamelých lazoch mimo väčších miest. Ešte v roku 1920 bola najľudnatejším slovenským sídlom Békešská Čaba na dnešnom maďarskom území, kde bývalo 27-tisíc dolnozemskej Slovákov.

Takto vyzerala dedina Lúka pri Piešťanoch s kaštieľom Turzovcov na konci 19. storočia. V dedine dominovali slamené strechy na sedliackych domoch.

Zarecitujme si

XX

*Bol jeden gajdoš,
čo gajdoval za groš.
A to všetko dziny, dziny,
od dzedziny do dzedziny.*

*Keď si on zadudal
na tie svoje dudy,
tak mu to dudlalo
dudli, dudli, dudli.*

*Na poludnie kohútika,
na večeru sliepku.
Gajdošovi pekné gajdy,
mládencovi dievku.*

*Vykopal red'kev,
zeme sa netkev.
Ký je to čert za motyka,
čo sa zeme nedotýka.*

XX

Vieš, že...

Békešská Čaba aj napriek početnému obyvateľstvu nemala mestský charakter a bola považovaná za najväčšiu dedinu v Európe.

Hygiena v živote predkov

Početné rodiny bývajúce v malých priestoroch boli neustále spolu, takže na súkromie nebolo miesta. Na osobnú hygienu postačovala nádoba s vodou. Deti sa kúpali v sobotu, aby v nedeľu boli v kostole čisté. Prvými vaňami boli drevené korytá, ktoré gazda doniesol do izby, kým gazdiná na peci ohrievala vodu. Po deťoch sa v tej istej vode okúpali aj dospelí.

Vieš, že...

Šľachtici a členovia panovníckych rodín považovali kúpanie za rozmar a zvyk chudoby, takže namiesto umývania sa radšej voňavkovali.

Na umývanie sa používala len čistá voda, prípadne handra. Mydlo sa bežnejšie používalo až v druhej polovici 20. storočia. Na umývanie zubov používali popol alebo soľný roztok. Pomôckami boli tiež rôzne byliny, listy alebo vňate, ktoré sa buď žuli, alebo sa nimi zuby vytierali. Namiesto záchoda používali naši predkovia vonku stojace latríny alebo hnojisko. Vedro alebo drevená nádoba na malú potrebu stála hneď vedľa postele. Bežným javom domácností boli vši. Zo škriabania hlavy a vytvárania chrást vzniklo aj prirovnanie – *čuší ako voš pod chrastou*. Na zbavenie vší sa okrem hustého hrebeňa (všiváka) používal aj petrolej či lieh.

SLOVNÍČEK

Lazy = odľahlá horská osada s roztrúsenými obydliami

Čím sa živili naši predkovia?

xx

Ako naši starí obrábali role, tak aj my budeme.

xx

Až do konca 19. storočia sa ľudia bývajúci na území Slovenska živili predovšetkým roľníctvom, prácou v lese, domácou výrobou, remeslom, furmanstvom i pltníctvom.

Zarecituje si

xxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxx

*Sedliačkovi dobre je,
keď naorie, naseje,
žitko mláti, má dukáty,
sedliačkovi dobre je.*

xxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxx

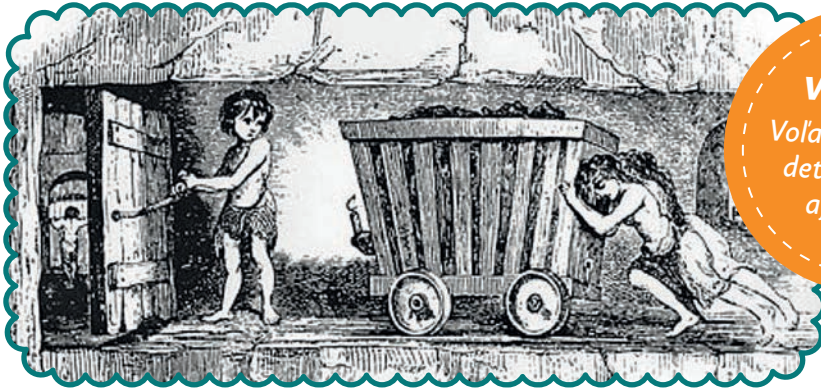
*Žitečko platí
za štyri zlatý,
pšenička je za dukát,
vtedy je sedliačik rád.*

xxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxx

Kroj z Kysúc

Vieš, že...
Voľakedy museli
deti pracovať
aj v bani.

Bane a huty na strednom Slovensku poskytovali tiež živobytie mnohým ľuďom. Niektorí sa zaoberali výrobou dreveného uhlia. No v 19. storočí začali u nás bane upadať a až na sklonku tohto storočia sa začali

postupne zviechať fabriky. Ale aj robotníci, baníci i hutníci vo fabrikách pracovali popri hlavnom zamestnaní na zdedených pozemkoch a chovali dobytok.

Zaspievajme si

Vstávaj, Honzo, hore

1. Vstá - vaj Hon - zo, hore, na ba - ňu klo - pa - jú,

ak nes - ko - ro prí - deš, fá - rať ti ne - da - jú!

2. Neskoro som prišiel,
fárať mi nedali,
ešte ma hutmanskou
palicou vydrali.

3. Basoma vám zaňát,
s vašimi baňami,
keď ste mňa nabíli,
fárajte si sami.

Rolníctvo

Rolníctvo mali ľudia tak vžitú, že radšej opustili zamestnanie vo fabrike, ako by mali zanechať otcovský grunt a roľnícku prácu, ktorú naši predkovia nadovšetko milovali. Keďže pozemky dedili po predkoch, aj spôsob ich obrábania prechádzal z generácie na generáciu. Roľníci neradi (často aj s nedôverou) prijímali nové modernejšie postupy, dokonca i poľnohospodárske nástroje, ktoré by im uľahčili prácu. Prirodzený konzervativizmus roľníkov najlepšie charakterizuje veta:

*Ako naši starí obrábali role,
tak aj my budeme.*

Zarecituje si

XXXXXXXXXXXXXXXXXXXX

Daj, Bože, dáždica
na naše políčka,
aby sa zrodilo
žitko aj pšenička.

XXXXXXXXXXXXXXXXXXXX

SLOVNÍČEK

Grunt = gazdovské pozemky, gazdovstvo

Konzervativizmus = úsilie o zachovanie niečoho dosiaľ platného, vžitého, tradičného, toho, čo sa musí z minulosti zachrániť